

УДК 78.071.4

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/88-2-21>**Олександра САПСОВИЧ,***orcid.org/0000-0001-9175-1018**заслужена артистка України, доктор мистецтвознавства, доцент,  
доцент кафедри спеціального фортепіано  
Одеської національної музичної академії імені А.В. Нежданової  
(Одеса, Україна) sapsovich@gmail.com***Тетяна ШЕВЧЕНКО,***orcid.org/0009-0003-7701-1197**заслужений діяч мистецтв України, доктор філософії, професор,  
професор кафедри спеціального фортепіано, завідувач кафедри спеціального фортепіано  
Одеської національної музичної академії імені А.В. Нежданової  
(Одеса, Україна) alfred850@gmail.com***Ігор ПАРАДА,***orcid.org/0009-0004-6980-0548**заслужений артист України,  
старший викладач кафедри спеціального фортепіано  
Одеської національної музичної академії імені А.В. Нежданово  
(Одеса, Україна) i23629119@gmail.com*

## ОСОБИСТІСНИЙ ФЕНОМЕН ШКОЛИ ВИКОНАВСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ПРОФЕСОРА ГАЛИНИ ВСЕВОЛОДІВНИ ПОПОВОЇ

Наведена публікація є продовженням своєрідного циклу статей, що публікуються задля систематизації феномена Одеської піаністики (Сапсович, 2024, 2025) та присвячена людині, значущість якої для буття української фортепіанної школи неможливо переоцінити. У даній роботі здійснюється звернення до педагогічного дару Галини Всеволодівни Попової – мисткині, яка спільнотою піаністів-виконавців визнається одним з флагманів становлення та розквіту кафедри спеціального фортепіано Одеської національної музичної академії ім. А. В. Нежданової. Наводиться розгорнутий нарис її життєпису, що охоплює етапи навчання у видатних музикантів ХХ століття, роботу і в Україні, і в провідних консерваторіях Китаю. За роки плідної праці Галина Всеволодівна демонструвала та стверджувала свій абсолютний авторитет успіхами студентів на кращих сценах, кращих конкурсах України, Європи та Азії. Підкреслюється, що неперевершена любов до своїх «музикальних дітей» та своєрідна відповідальність у відношенні до них – складала основу її педагогічного методу. Разом з тим, наголошується, що це працювало у двосторонньому порядку – її підопічні, випещені в атмосфері материнської відданості – демонстрували свою відданість і їй, а отже відрізнялись виключно високоморальним відношенням до справи. Особливо цінними постають сьогодні такі, що публікуються вперше, елементи дослідження Галиною Поповою творчої спадщини Б. Лятошинського. Як методист з надзвичайно глибоким розумінням суто піаністичних процесів, проф. Попова надає містку характеристику ключових позицій драматургії цього геніального українського композитора. Актуальність її положень, що друкуються з нашими коментарями вперше, спровокована піднесенням української культури в умовах сьогодення. Наведене у тексті статті виявляє свою надзвичайну перспективність у майбутньому розвитку української піаністики.

**Ключові слова:** явище школи виконавської майстерності, виховання музиканта-піаніста, Галина Попова, життєпис, розвиток піанізму, пам'ять.

**Oleksandra SAPSOVYCH,***orcid.org/0000-0001-9175-1018**Honored artist of Ukraine, Doctor of Art Studies, Associate Professor,  
Associate Professor at the Special Piano Department  
The Odessa National A. V. Nezhdanova Academy of Music  
(Odesa, Ukraine) sapsovich@gmail.com*

**Tetyana SHEVCHENKO,**

*orcid.org/0009-0003-7701-1197*

*Honored Artist of Ukraine, Doctor of Philosophy, Professor,  
Professor at the Special Piano Department, Head of the Special Piano Department  
The Odessa National A. V. Nezhdanova Academy of Music  
(Odesa, Ukraine) alfred850@gmail.com*

**Igor PARADA,**

*orcid.org/0009-0004-6980-0548*

*Honored Artist of Ukraine,  
Senior Lecturer at the Special Piano Department  
The Odessa National A. V. Nezhdanova Academy of Music  
(Odesa, Ukraine) i23629119@gmail.com*

## THE PERSONAL PHENOMENON OF THE PERFORMING SCHOOL OF PROFESSOR GALINA V. POPOVA

*The publication is a continuation of a kind of cycle of articles published to systematize the phenomenon of Odessa piano studies (Sapsovych, 2024, 2025) and is dedicated to a person whose significance for the existence of the Ukrainian piano school cannot be overestimated. This work addresses the pedagogical gift of Galina V. Popova – an artist who is recognized by the community of pianists-performers as one of the flagships of the formation and flourishing of the special piano department of the Odessa National A. V. Nezhdanova Music Academy. A detailed outline of her biography is given, covering the stages of her studies with outstanding musicians of the 20th century, work both in Ukraine and in leading conservatories of China. Over the years of fruitful work, prof. Popova demonstrated and affirmed her absolute authority with the successes of students on the best stages, the best competitions in Ukraine, Europe and Asia. It is emphasized that the unsurpassed love for her "musical children" and a kind of responsibility towards them – formed the basis of her pedagogical method. At the same time, it is emphasized that this worked in a two-way manner – her wards, nurtured in an atmosphere of maternal devotion – demonstrated their devotion to her as well, and therefore were distinguished by an exceptionally high moral attitude to the musical art. Especially valuable today are the elements of Galina Popova's research into the creative heritage of B. Lyatoshynsky, which are being published for the first time. As a methodologist with an extremely deep understanding of purely pianistic processes, prof. Popova provides a comprehensive description of the key positions of the dramaturgy of this brilliant Ukrainian composer. The relevance of her provisions, which are published with our comments for the first time, is provoked by the rise of Ukrainian culture in the present conditions. What is presented in the text of the article reveals its extraordinary prospects in the future development of Ukrainian piano school.*

**Key words:** *the phenomenon of the school of performing arts, the upbringing of a musician-pianist, Galyna Popova, biography, the development of pianism, memory.*

**Постановка проблеми** продиктована необхідністю збереження вектора розвитку виконавського мистецтва, заданого видатними представниками української педагогічної спільноти.

**Аналіз досліджень.** В роботі провідного значення набуває фактологічний аналіз, аналізуються архівні документи, що зберігаються в Одеській національній музичній академії, рукописи Галини Попової та її статті, присвячені процесу проникнення в творчу лабораторію виконавця.

**Мета статті** полягає у здійсненні ретроспективної фіксації життєпису Галини Попової, виокремленні суттєвих настанов її педагогічної доктрини.

**Виклад основного матеріалу.** Галина Всеволодівна Попова закінчила Одеську консерваторію в 1965 році по класу Ігора Івановича Сухомлінова.

Вже за часів навчання у консерваторії вона почала працювати як концертмейстер, на цій посаді залишалась 4 роки – з 64-го і по 68-й рік,

після чого Галина Всеволодівна переїжджає та стає старшим викладачем вже спеціального класу Киргизького Державного інституту мистецтв. Пропрацювавши там два роки, вступила до аспірантури Ленінградської державної консерваторії імені М.А. Римського-Корсакова по класу Павла Серебрякова, у якого два роки осягала таємниці майстерності. Після аспірантури, у 1972-му, Галина Всеволодівна повернулася до Киргизького Державного інституту мистецтв, де невдовзі, у віці лише 30-ти років, стала завідувачем кафедри.

Втім, очевидно, рідна земля – найпотужніший магніт. Тож посаду старшого викладача та зав. кафедри Галина Всеволодівна залишає та повертається до Одеси.

Запис в її трудовій книжці від 29 жовтня 74-го року повідомляє нам, що Попова *прийнята тимчасово до проходження по конкурсу на посаду викладача кафедри спеціального фортепіано.* Так – звичайним викладачем Галина Всеволодівна

пропрацює два роки. Тільки після чого отримає не менш скромну посаду старшого викладача, посаду, на якій перебуватиме 16 років.

Мусимо сказати, що до нещодавнього часу ми практично не володіли інформацією про те, якими особливими творчими інтенціями був наповнений той період музичного життя Галини Всеволодівни.

Вважалося, що більш яскравим, і тому привертаючим неабияку увагу, є період її життя вже починаючи з 90-х років, коли її клас починає нагадувати щось на кшталт конвеєра з виховання піаністів з блискучою виконавською результативністю, лауреатів найвідоміших міжнародних конкурсів.

Зазначимо у дужках, що слово *конвеєр* ми використали не випадково, а в асоціативному співвідношенні з Петром Соломоновичем Столярським, про якого якраз і говорили, як про винахідника «конвеєра талантів». Отже, як ми й сказали, ще недавно ми не розуміли, які дорогоцінні доробки залишила нам Галина Всеволодівна наприкінці 70-х років. Але, так склалося, ще до наших рук попав рукопис Галини Всеволодівни, який відкриває її нам з абсолютно невідомої сторони – а саме як дослідника творчості Бориса Лятошинського. Тож далі ми коротко познайомимося з тими аналітичними нотатками та виконавськими узагальненнями, спостереженнями та роздумами стосовно фортепіанної спадщини Лятошинського за авторством Галини Попової, що зібрані у цьому, без перебільшення, *неоціненному рукописі*<sup>1</sup>.

Отже, приблизно на початку 80-х років Галина Всеволодівна відмічає, що «дедалі частіше починає звучати з естради музика Лятошинського, його сонати, фортепіанний концерт. Проте було б перебільшенням вважати, що його фортепіанна спадщина повною мірою опанована піаністами, студентами консерваторії, педагогами. На жаль, нерідко педагоги обмежують свій репертуар та репертуар студентів уже довкола відомими, апробованими творами. Від частого виконання і слухання одних і тих самих творів з'являється стандартизація, деякий шаблон виконання, гасне ініціатива. Та й уявлення про українську фортепіанну музику звужується та збіднюється, створюється неповне враження про стилі, напрямки в

українській фортепіанній творчості. Якби вивчалось набагато більше творів різних авторів, сміливіше впроваджувалися у практику п'єси багатьох інших українських композиторів, піаністична підготовка учнів була б повнішою та глибшою. Ніде з такою яскравістю не може розкритися художня індивідуальність та самостійність учня, як при роботі над новими невідомими п'єсами, які ще не мають **виконавської традиції**».

Підкреслимо, якою прогресивністю відрізняється це положення, адресоване студентам ще 50 років назад. На тлі тих подій, які трагічно охопили нашу країну спочатку повномасштабного вторгнення, культурний фронт, вирішуючи завдання підтримки національного духу та розповсюдження української спадщини, передбачає й практично втілює вектор ознайомлення світу з кращими взірцями української музичної скарбниці, але Галина Всеволодівна говорить про це ще півстоліття тому, наполегливо впроваджуючи у репертуарні надбання студентів музику не тільки західноєвропейських композиторів – визнану та *вже* розповсюджену, вона наголошує на паритетну їй значущість також і української спадщини, підкреслюючи не просто її мистецьку цінність, але й суто вузькоцехову, піаністичну.

Фортепіанна творчість Лятошинського, – далі наголошує Галина Всеволодівна, – цікаве явище в українській музиці. У його творах у всьому різноманітті представлений епос, лірика, героїка, піднесений драматизм, трагедія, радість – все, що пов'язане з життям людини, історією народу, музика його підкорює своєю щирістю, емоційною насиченістю, глибиною філософських узагальнень.

Твори Лятошинського дають чимало цінного для становлення та розвитку піанізму учнів, привчають до тонкого сприйняття більш складної, розвиненої гармонії, роблять гострішим чуття фортепіанного колориту, збагачують фразування, педальну техніку, готують наших підопічних до дійсного осягнення музики сьогодення.

Стиль Лятошинського каверзний та багатоскладовий. Він зазнав впливу західноєвропейських модерністів. Ці впливи настільки своєрідно переломилися в його музиці, що можна сміливо говорити про яскравий та індивідуальний почерк композитора, про загальні риси та особливості його музики. Попри жанрове розмаїття творчості Лятошинського, композитор – насамперед симфоніст. Він тяжіє до великих форм, до гострих драматичних ситуацій, образи його творів конфліктні, їм властива філософська заглибленість, що отри-

<sup>1</sup> Цей рукопис у вигляді двох окремих зошитів і друкованого примірника був переданий Галиною Всеволодівною у особисте використання О. Сапсович у 20-му році. Припускаємо, що саме друкована версія могла готуватися до видання, але чомусь не побачила світ і навіть не надійшла до архіву бібліотеки Одеської консерваторії.

мує розкриття у зміні настроїв скорботного роздуму та загостреного трагізму.

Галина Попова розбирає у своїх методичних зошитах дві сонати славетного автора, його цикл «Відображення», концерт... На жаль, масштаб статті, яка, насамперед, присвячена біографії проф. Попової, не дозволяє нам зупинитися більш конкретно та детально на наведених опусах, разом з тим, саме цьому будуть присвячені наступні наші публікації. Наразі лише відмітимо, що надзвичайно натхненними, самобутніми, унікальними та принциповими є ті зауваження та узагальнення, які ми зустрічаємо у Попової стосовно музики цього видатного композитора, але, мало того, неабиякий трепет і навіть тремор переповнює, коли ми доходимо до розуміння величезної міри *актуальності* цього скарбу у нашій сьогоdnішній дійсності, скарбу, що практично на 50 років випередив свій час.

Повернемося до її педагогічного життєпису.

Тільки у 1992 році Попова отримує статус доцента нашої Консерваторії. Отримує й практично одразу майже на рік покине Україну задля спроби роботи в Китаю. Повернувшись до Одеси у 93-му, Галина Всеволодівна через 5 років посіла посаду в. о. професора.

Тож, кінець 90-х. Галина Всеволодівна ще залишається в Одесі, але її клас, як вже було сказано вище, стає своєрідним магнітом для блискучих, надзвичайно талановитих, легендарно працюючих представників КНР. У цей період Галина Всеволодівна дуже часто возить своїх підопічних на конкурс ім. Горювця до Києва. У 1997 лауреатом цього змагання стала в неї Лон Ін. У 1999 – Ван Є Вей, у 2001 – У Цунь, у 2003 – Цянь Чен. Це були неперевершені студенти, вже сформовані майстри. Ці імена й до сьогодні на слуху.

У 2002 році вона стає завідувачем фортепіанної кафедри Одеської консерваторії. За контрактом, цю посаду Галина Всеволодівна мала займати мінімум до 2008 року. Але вже в 2004 знову звільняється і повернується до Одеси тільки через 4 роки. І тільки для того, щоб, пропрацювавши лише 1 семестр – знову поїхати до Китаю, де вже залишатиметься до свого остаточного повернення у 2019 році.

Підсумовуючи педагогічні досягнення, не складно порахувати, що стаж роботи на посаді професора кафедри спеціального фортепіано консерваторії «Сінгхай», Гуанчжоу та Консерваторії м. Ухань (Китай) склав 17 років. Якщо ж додати роки роботи за межами Китаю виходить приголомшена цифра у 55 років.

За роки роботи Галину Всеволодівну часто запрошували до участі у складі журі досить

вагомих конкурсів. Так, Галина Всеволодівна неодноразово була членом журі «Всенародного Китайського конкурсу “Золотий дзвоник”», Гонконзького відкритого конкурсу піаністів, Гуанчжоузького конкурсу піаністів KAWAI, Китайського Міжнародного конкурсу молодих піаністів імені Ф. Шопена, Всекитайського конкурсу–фестивалю піаністів серед ВНЗ, Всекитайського міжнародного конкурсу юних піаністів ім. Чжунцян–Кайсербурга, Всекитайського міжнародного конкурсу піаністів, також була у журі III Міжнародного конкурсу піаністів пам’яті Еміля Гілельса.

Дуже яскравою різноманітністю відрізнялись майстер–класи, до участі у яких її залучали: у 2016 році Галина Всеволодівна давала майстер–класи в Консерваторії Пекіну у рамках Всекитайського науково–творчого форуму, щорічно давала цикли майстер–класів у Гонконзі, також давала цикли майстер–класів в Ухані, Галиною Всеволодівною була прочитана низка лекцій – у рамках IV Китайського музичного фестивалю «Янгдзі рівер» на тему: «Принципи та технічні методи гри на фортепіано» м. Хубей, лекція в Арт–центрі Bluthner міста Гуанчжоу на тему: «Як використовувати очі, мозок, руки та вуха у фортепіанному виконавстві», також у домі книги Гуанчжоу Галиною Всеволодівною були прочитані лекції на тему «Сучасний курс техніки гри на фортепіано», а у Коледжі літератури та мистецтв провінції Гуандонг була дана лекція на тему: «Як використовувати фортепіанну техніку у виразному виконавстві».

Приголомшливою є галерея подяк та нагород, дипломів та відзнак, які здобула Галина Всеволодівна протягом свого творчого педагогічного життя. Чи варто підкреслювати, що за кожною відповідною «подякою» стояла титанічна, копітка, системна, подекуди рутинна, невпинна та віддана праця – служіння своїм студентам, своїм дітям.

Якщо ж ми зараз згадаємо про деякі її педагогічні засади, певні елементи її доктрини відобразились у тих публікаціях, які вона встигла видати вже перебуваючи в Одесі у 2019 році (Попова, 2019, 2020).

У цих статтях йдеться про базові принципи, про базові прийоми, які працюють на розвиток піаністичної майстерності по школі Попової. Роботу над фортепіанною технікою Галина Всеволодівна у жодному разі не обмежувала лише спектром вправ, в основі яких лежить питання розвитку спритності, сили та рівності пальців, вона обов’язково розширювала цей щоденний, робочий піаністичний арсенал, що використовується, наприклад, при розігруванні, прийомами, що працюють на різно-

манітність туше, філігранне вироблення майстерності володіння інструментом на *тихій динаміці*, справжнє Legato. Виконувати поза вимогами «силової» або форсованої гри, вправи, які вона успадкувала від Є. Вауліна і давала всім своїм підопічним, розвивали гнучкість, пластичність та керованість звуковидобування. Крім зазначених властивостей, також невинно тренувалась чуйність слухового контролю, концентрація уваги та зібраність руки. Навіть у найсухіших вправах Галина Всеволодівна вимагала неухильно спостерігати за красою звуку. Треба сказати, що її ідеї не народилися на порожньому місці: у своїх роздумах вона послідовно продовжує ті вектори, які були сформульовані та багаторазово апробовані богами, в яких вона ж сама й вірила. Це насамперед Сафонов, Шопен, Метнер, Корто, Нейгауз і, звичайно ж, Ваулін – чиї вправи й використовувала Попова, що відображено у наведених вище у посиланні статтях. Галина Всеволодівна зізналася в одному з інтерв'ю, що в юності мріяла стати математиком. І разом з тим, що їй судилося реалізувати себе у мистецтві, при аналізі її методу простежується чітка прихильність до тих – не завжди явних, але неодмінно присутніх у музиці – елементів математичного мислення.

Так, вона дуже любила головоломні вправи на розвиток самостійності пальців, вправи, які у певному відношенні йдуть від математичних розрахунків сили та комбінаторики. Вона невинно працювала не просто над тонкощами туше, вона вимагала від студентів ювелірної, немов виваженої на аптечних терезах, знову-таки, математичної прорахованості процесу звукотворення. Рівність звуку та його керованість складали основу, на засвоєння якої час витрачався необмежено. Разом з тим важко уявити професіонала, який би стільки працював над фіналізованою інтерпретацією з точки розу подробиць – насамперед агогічних. Особлива увага у заняттях приділялася архітектонічній стороні виконання, її логіці та виправданості. Окремо вона займалась зі студентами якістю туше першого пальця, завжди віддавала паритетний час як дрібній, так і крупній техніці та вважала, що граючи на піано потрібно, щоб руки майже втомлювалися від загостреності, практично наелектризованого відчуття клавіатури. Галина Всеволодівна також опублікувала ці свої надбання у Китаю.

Неабиякий інтерес викликає те, що збірка, видана китайською – постала перед музикантами у співавторстві 2 митців – це Галина Всеволодівна та її студентка Лон Ін.

Варто зазначити, що принцип, який головував у вибудовуванні ментальності всього класу Галини Всеволодівни та відрізняв її менталітет як особис-

тості – це *любов*. Любов та творча, з позитивною конотацією – невгамовність, невинність. Вона була дуже азартним педагогом, надзвичайно пристрасним і шукаючим музикантом – її професійний шлях був насичений такою щільністю подій, заходів, педагогічних досягнень, що вистачило б напевно на 2 або 3 музиканти. Абсолютно ніщо, поки вона могла дихати, не могло завадити проведенню уроку та репетиції. Як ми пам'ятаємо, у 2020 році вона повернулася на фортепіанну кафедру Одеської музичної академії та, на жаль, на ній пропрацювала лічені місяці (впродовж яких, втім, ще 1 раз встигла злітати до Китаю, де в неї все ще залишався клас із 20 студентів) – отже, вона пропрацювала в Україні лічені місяці, коли епідемія ковіда її агресивно наздогнала. Будучи вже об'єктивно хворою та з високою температурою, Галина Всеволодівна продовжувала займатися по відеозв'язку зі своїми підопічними у Китаї. І в цьому нами вбачається ще одна сутнісна та особистісна її якість – це *відповідальність*. Відповідальність, яка не має аналогу. Тож фактично відірвати її від процесу роботи змогло тільки те, що Галина Всеволодівна була госпіталізована, після чого, попри титанічні зусилля лікарів, ковід трагічно забрав в нас її, вирвавши з того життя, яке вона присвятила служінню музики. У той рік, коли це все сталося, коли вона повернулася до Одеси – вона встигла отримати вчене звання професора – статус, який, по суті, був нею зароблений і заслужений набагато набагато раніше – феноменальними успіхами у професії. Це якраз той випадок, коли звання дуже запізнюється, що, втім, не дивно – адже вона не жила в Україні, тому це звання її не шукало, а вона не шукала його. Однак, вона встигла стати *формально задокументованим* професором напередодні свого раптового відходу.

**Висновки.** Отже, роздивившись життєпис Галини Всеволодівни, ми доходимо до висновку про унікальність та невимовну продуктивність її шляху. Вражають її педагогічні успіхи, унікальними постають її методи впливу на своїх підопічних. Можемо зазначити, що основою її менторської стратегії були такі риси як пріоритет змісту музичного твору над технічними засобами його здійснення, необхідність загальномузичного та загальноінтелектуального розвитку учня, максимальна усвідомленість процесу освоєння твору, акцент на самостійності учнів, дбайливе ставлення до творчої індивідуальності. Маємо велику надію, що збережені крізь вербалізацію та фіксацію у письмових текстах настанови цієї видатної мисткині, матимуть продовження у творчих пошуках та успіхах її послідовників та однодумців.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сапсович О. А. Попова Галина Всеволодівна. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2024.
2. Попова Г. В. Фортепіанне виконавство як предмет компаративного аналізу. *Музичне мистецтво і культура*. Науковий вісник ОНМА ім. А.В. Нежданової. Одеса : Астропринт, 2019. Вип. 29/1. С.116-129.
3. Попова Г. В. Прийоми розвитку звукової техніки піаніста : комплексний емпіричний підхід. *Музичне мистецтво і культура*. Науковий вісник ОНМА ім. А.В. Нежданової. Одеса : Астропринт, 2019. С. 228-242.
4. Сапсович О. Формування професійного менталітету піаністів по школі професора Анатолія Кардашева. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2024. Вип. 81 (Т.2). С. 102-107.
5. Сапсович О. Феномен Одеської фортепіанної школи: пролегомени та перші імена. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2025. Вип. 83. С. 45-49.

### REFERENCES

1. Popova H. V. (2019) Fortepianne vykonavstvo yak predmet komparatyvnoho analizu. [Piano performance as a subject of comparative analysis] *Muzychne mystetstvo i kul'tura*. *Naukovyy visnyk ONMA im. A.V. Nezhdanovoyi*, 29/1. 235-250. [in Ukrainian]
2. Popova H. V. (2020) Pryiomy rozvytku zvukovoi tekhniky pianista : kompleksnyi empirychnyi pidkhid. [Development of the piano performer sound technique: a comprehensive empirical approach] *Muzychne mystetstvo i kul'tura*. *Naukovyy visnyk ONMA im. A.V. Nezhdanovoyi*, 29/2. 235-250. [in Ukrainian]
3. Sapsovych O. (2024) Formuvannia profesiinoho mentalitetu pianistiv po shkoli profesora Anatoliia Kardasheva. [Formation of professional mentality of pianists in the school of Professor Anatoly Kardashev] *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*, 81 (Vol. 2). 102-107. [in Ukrainian]
4. Sapsovych O.A. (2024) Popova Halyna Vsevolodivna [Galina V. Popova]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*, Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. URL: <https://esu.com.ua/article-883312> [in Ukrainian]
5. Sapsovych O. (2025) Fenomen Odeskoï fortepiannoï shkoly: prolehomeny ta pershi imena. [The Phenomenon of the Odessa Piano School: Prolegomena and First Names] *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*, 83. 45-49. [in Ukrainian]